

Od Redakcji

Publikacja drugiego tomu naszego rocznika zbiega się z dwudziestą rocznicą ukazania się na łamach „Tygodnika Powszechnego” eseju Jana Błońskiego pt. *Biedny chrześcijanin patrzy na getto*. Michał Głowiński przypomina ów pamiętny tekst, stanowiący nadal najważniejszy bodaj punkt odniesienia w debacie o stosunkach polsko-żydowskich w okresie drugiej wojny światowej. Obok refleksji nad okolicznościami powstania i moralnym przesłaniem tego tekstu Głowiński wskazuje na jego zadziwiającą aktualność w czasach formułowania programu „polityki historycznej”.

Dominującym tematem uczyniliśmy szeroko zarysowaną problematykę współpracy z Niemcami (zarówno Polaków, jak i Żydów) w okresie okupacji, wraz ze skomplikowanym problemem powojennych rozliczeń. Potrzeba namysłu nad rodzimą kolaboracją co jakiś czas powraca w dyskursie naukowym i publicystycznym, zwykle w następstwie jakichś publikacji bulwersujących środowiska akademickie, bądź – rzadziej – opinię publiczną. Czasem słyszy się argumenty, że jest to problem nieistotny, wydułmany, zastępczy. Tym, którzy podejmują tego rodzaju badania, zarzuca się w najlepszym razie koniunkturalizm, ale padają też oskarżenia o służenie złej sprawie czy wręcz działalność godzącą w dobre imię Polski. Drugi numer naszego pisma jest próbą odpowiedzi na pytania – prawda, że często bolesne i raniące – jakie stawia przed nami doświadczenie Zagłady, doświadczenie wojny. Usiłujemy w sposób merytoryczny, a nie publicystyczny czy ideologiczny zмагаć się z często mrocznym dziedzictwem tamtych czasów.

Przygotowując koncepcję tego numeru, świadomie zrezygnowaliśmy z omawiania kwestii generalnych (sprawy definicji, typologii itd.) i bardziej systematycznych ujęć problemu. Tego rodzaju podejście przynosi jedynie esej Jana Tomasza Grossa (*O kolaboracji*). Naszym celem była prezentacja szczegółowych badań, zarówno polskich jak i zagranicznych, nad niektórymi aspektami przedstawianego problemu. Jak to zwykle bywa, nie do końca udało się zrealizować wstępne zamierzenia – brakuje choćby artykułów na temat Judenratów czy policji granatowej. Problem Judenratów był wielokrotnie omawiany, ostatnio – w najnowszym (185) numerze wychodzącego we Francji „Revue de l’histoire de la Shoah”. Na temat policji granatowej przygotowujemy zaś większą publikację. W części „Studia” publikujemy teksty odnoszące się do powojennych rozliczeń. Izraelski badacz Boaz Tal przedstawia szeroki kontekst rozliczeń w Izraelu (w centrum jego zainteresowania jest głośny swego czasu proces Rudolfa Kastnera). Z kolei Zuzanna Schnepf opisuje powojenne procesy polskich dziennikarzy gadzinowego „Nowego Kuriera Warszawskiego” oraz ich polityczne i ideologiczne uwarunkowania.

Inny aspekt powojennych ocen współpracy z okupantem pojawia się w tekście Sławomira Buryły (*Literatura polska o donosach i donosicielach*). W dziale „Sylwetki” znajdzie Czytelnik studia dotyczące przypadków reprezentujących różne odmiany i warianty kolaboracji: publicyści na usługach okupacyjnej propagandy, agentów gestapo działających w Warszawie i Krakowie, a wreszcie policjanta z warszawskiego getta. Niemiecki historyk Lars Jockheck opisuje *casus* Fritza Seifera – redaktora naczelnego „Gazety Żydowskiej” – jedyne wydawnictwa żydowskiego w Generalnym Gubernatorstwie ukazującego się za zgodą niemieckich władz okupacyjnych. Na podstawie rozproszonych informacji na temat działalności Seifera autor stara się dotrzeć do motywów jego wyborów. Agnieszka Haska, autorka wydanej niedawno książki o sprawie „Hotelu Polskiego”, powraca do jednego z bohaterów tej historii – Adama Żurawina, będącego modelowym przykładem żydowskiego kolaboranta. Punktem wyjścia tej interesującej analizy są powstałe na początku lat dziewięćdziesiątych wspomnienia Żurawina. Skonfrontowanie ich z innymi przekazami oraz materiałami archiwalnymi pozwala na rozszyfrowanie strategii obronnych przyjętych przez Żurawina i dekonstrukcję stworzonego przezeń obrazu własnych działań. Z kolei pracownik instytutu Yad Vashem, Witold Mędykowski, przedstawia zbiorowy portret grupy żydowskich współpracowników krakowskiego gestapo. Ostatni tekst należący do tego cyklu, autorstwa izraelskiego historyka Gabriela Findera, traktuje o powojennym procesie Szepsła Rotholca, przedwojennego boksera, sądanego za przynależność do policji żydowskiej w warszawskim getcie. Proces odbył się przed Sądem Społecznym CKŻP. Przypadek Rotholca, pierwszej osoby sądzonej w tym trybie (23–29 XI 1946), stanowi punkt wyjścia do szerszych rozważań dotyczących uwarunkowań powojennych rozliczeń w środowiskach żydowskich w Polsce. Problem ten w odniesieniu do sytuacji w Izraelu omawia w swoim studium Boaz Tal.

Do zagadnienia kolaboracji odnoszą się dwa spośród publikowanych przez nas materiałów źródłowych. Są to starannie opracowany przez Ewę Koźmińską zapis jej rozmów z Jerzym Lewińskim, zmarłym przed kilkoma miesiącami byłym funkcjonariuszem Służby Porządkowej w warszawskim getcie, oraz przedrukowane z „Yad Vashem Studies” opracowanie fragmentów raportów żydowskiego informatora z getta warszawskiego z wiosny 1942 roku. Redaktorzy wyboru, Christopher R. Browning i Izrael Gutman, dokonują wnikliwej charakterystyki tego interesującego źródła pod kątem jego domniemanego autorstwa i przydatności dla badaczy. Ten blok materiałów uzupełnia artykuł Moniki Polit na temat „Geto–Cajtung” (zamieszczony w części „Z warsztatów badawczych”) oraz omówienie zeszłorocznej debaty na łamach „Slavic Review” 2005 wokół ważnego tekstu Klausa-Petera Friedricha *Kolaboracja w „kraju bez Quislinga”*: wzorce współpracy z hitlerowskimi władzami okupacyjnymi w Polsce podczas drugiej wojny światowej, w której udział wzięli badacze amerykańscy John Connelly i Martin Dean.

Na szczególną uwagę zasługuje otwierające numer studium gdańskiego historyka Janusza Marszalca na temat okoliczności skrytobójczego mordu na wysokich rangą pracownikach Biura Informacji i Propagandy KG Armii Krajowej dokonanego w czerwcu 1944 roku. Jest to ostatnie słowo w tej bulwersującej i nieprzejrzystej sprawie, od wielu lat zajmującej uwagę historyków. Z kolei Klaus-Peter Friedrich dokonuje ana-

lize sposobów podejmowania (w kontekście ideologicznym) przez konspiracyjną prasę komunistyczną tematu Zagłady Żydów.

W części „Materiały” publikujemy odnoszące się do Zagłady i stosunków polsko-żydowskich fragmenty wspomnień działacza narodowego Józefa Górskiego (w opracowaniu Jana Grabowskiego), dokumenty polskiej ambasady przy Stolicy Apostolskiej na temat postawy Piusa XII wobec zbrodni niemieckich na ziemiach polskich na przełomie lat 1942 i 1943 (w opracowaniu Dariusza Libionki) oraz fragmenty zapisków współpracownika Chaima Rumkowskiego – Szmula Rozensztajna (w opracowaniu Moniki Polit).

Większość tekstów zamieszczonych w rubryce „Punkty widzenia” oscyluje wokół postawy Kościoła katolickiego wobec Żydów i Zagłady. Ksiądz Romuald Jakub Weksler-Waszkinel opisuje biografię intelektualną i działalność na rzecz dialogu chrześcijańsko-żydowskiego księdza Stanisława Musiała. Postać księdza Musiała przypomina również artykuł księdza Michała Czajkowskiego poświęcony obecności w tradycji katolickiej oskarżeń Żydów o popełnianie mordów rytualnych. Problem stosunku Kościoła katolickiego do Żydów pojawia się również w artykule Stanisława Obirka na temat pisarstwa Normana Finkelsteina i Daniela Goldhagena.

W części „Z warsztatów badawczych” publikujemy artykuły dotyczące filmowania przez Niemców warszawskiego getta (Maciej Kubicki), funkcjonowania Centralnego Zarządu Budowlanego w KL Auschwitz-Birkenau (Małgorzata Preuss) oraz przedstawień Zagłady w sztuce komiksu (Katarzyna Bojarska).

Tak jak w poprzednim tomie, Czytelnik znajdzie kilkanaście recenzji oraz omówień zagranicznej literatury dotyczącej Zagłady (w tym numerze m.in. omówienia piśmiennictwa ukazującego się we Włoszech, Skandynawii i Rosji).

Pragniemy poinformować, że ksiądz Michał Czajkowski złożył rezygnację z członkostwa w Radzie naszego pisma.